“ADOLAT”
MILLIY HUQUQIY AXBOROT MARKAZI
Guvohnoma № 636478
Litsenziya C-5669732

“HUQUQ va BURCH+” —
«ПРАВО и ДОЛГ+» —
"RIGHT and DUTY+"
Journal home page:
https://adolatmarkazi.uz/magazine/electron?id=283

2025-yil
1-son
aprel



Xalqaro xususiy huquqda yuridik shaxslarning turli davlatlarda tan olinishi

Xusan Abdibositov,
Ilmiy
tadqiqotchi
e-mail: abduvosid@gmail.com

Аннотация. Mazkur maqolada xalqaro xususiy huquq doirasida yuridik shaxslarning turli davlatlarda tan olinishi masalasi tahlil qilingan. Jumladan, yuridik shaxs tushunchasi, uning tashkil etilishi va huquqiy maqomi, boshqa davlatda tan olinish jarayoni, de fakto va de yure tan olish shakllari yoritilgan. Shuningdek, yuridik shaxslarning xalqaro miqyosda tan olinishi bilan bog‘liq huquqiy muammolar, ularning yechimlari hamda O‘zbekiston qonunchiligi va xalqaro amaliyotdagi yondashuvlar tahlil qilingan.

Калит сўзлар. юридик шахс, халқаро хусусий ҳуқуқ, тан олиш, де факто, де юре, юридик мақом, давлат рўйхати, қонунчилик, трансмиллий фаолият, ҳуқуқий муаммолар

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос признания юридических лиц в различных государствах в рамках международного частного права. Раскрываются понятие юридического лица, порядок его создания и признания, а также формы признания – де-факто и де-юре. Особое внимание уделено юридическим и практическим проблемам, возникающим при транснациональной деятельности юридических лиц. Также проанализированы нормы законодательства Республики Узбекистан и международная практика.

Ключевые слова. юридическое лицо, международное частное право, признание, де-факто, де-юре, правовой статус, государственная регистрация, законодательство, транснациональная деятельность, правовые проблемы.

Annotation. This article explores the recognition of legal entities in different countries within the framework of private international law. It explains the concept of a legal entity, the process of its establishment and recognition, as well as the two main forms of recognition: de facto and de jure. Particular attention is given to legal and practical challenges arising from the transnational activities of legal entities. The article also analyzes the legislation of the Republic of Uzbekistan and international practices.

Keywords. legal entity, private international law, recognition, de facto, de jure, legal status, state registration, legislation, transnational activity, legal issues.

Xalqaro xususiy huquqda yuridik shaxslarning turli davlatlarda tan olinishi masalasi juda muhim va dolzarb hisoblanadi. Bugungi kunda koʻplab kompaniyalar va tashkilotlar oʻz faoliyatini faqat bir davlatda emas, balki xalqaro miqyosda olib bormoqda. Bu esa ularning boshqa davlatlarda ham rasman yuridik shaxs sifatida tan olinishini talab qiladi. Turli davlatlarda yuridik shaxsni tan olishda huquqiy yondashuvlar, talablar va shartlar farqli boʻladi. Shu sababli, mazkur maqolada yuridik shaxs maqomining xalqaro darajada qanday tan olinishi oʻrganiladi.

Xalqaro xususiy huquq – bu turli davlat fuqarolari yoki yuridik shaxslari oʻrtasida yuzaga keladigan xususiy-huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi sohadir. Shu sohada muhim muammolardan biri – yuridik shaxslarning turli davlatlarda tan olinishidir. Bugungi globallashuv sharoitida kompaniyalar turli davlatlarda faoliyat yuritmoqda, investitsiya kiritmoqda va huquqiy munosabatlarga kirishmoqda. Shuning uchun yuridik shaxslarning maqomini boshqa davlatda rasman tan olish va unga huquqiy kafolat berish masalasi juda dolzarb hisoblanadi.

Yuridik shaxs – bu muayyan maqsad bilan tashkil etilgan, oʻz mol-mulkiga ega boʻlgan, oʻz nomidan huquq va majburiyatlarga ega boʻla oladigan tashkilotdir. Yuridik shaxslar turli maqsadlarda tashkil etilishi mumkin: tijorat faoliyati yuritish, ijtimoiy yoki madaniy xizmatlar koʻrsatish, notijorat loyihalar amalga oshirish va boshqalar. Ular oʻz ustavi, ta'sis hujjatlari va roʻyxatdan oʻtish orqali rasmiy maqomga ega boʻladi. Yuridik shaxsning huquqiy maqomi uning mustaqil ravishda shartnomalar tuzishi, moliyaviy majburiyatlar olishi, sudda da'vogar yoki javobgar sifatida ishtirok etishiga imkon beradi. Har bir davlatda yuridik shaxsni tashkil etish va uning maqomini rasman e'tirof etish ichki qonunchilikka bogʻliq.

Oʻzbekistonda yuridik shaxslarni tashkil etish va ularning maqomini belgilash Fuqarolik kodeksi asosida amalga oshiriladi. Yuridik shaxs davlat roʻyxatidan oʻtgandan soʻnggina rasman tashkil topgan deb hisoblanadi va oʻz nomidan huquq hamda majburiyatlarga ega boʻladi. Uning tashkiliy-huquqiy shakli, maqsadlari, ustavi va boshqa hujjatlari qonunga muvofiq tartibda rasmiylashtiriladi.

Yuridik shaxs davlat roʻyxatidan oʻtgandan soʻng, uning faoliyati rasman boshlanadi va u mustaqil ravishda huquqiy munosabatlarga kirishish huquqiga ega boʻladi. Bunday tashkilotlar oʻz nomidan shartnomalar tuzishi, mulkka egalik qilishi, sudga da'vo kiritish yoki unga javobgar boʻlishi mumkin. Oʻzbekistonda yuridik shaxslar turli shakllarda tashkil etiladi: mas'uliyati cheklangan jamiyat (MCHJ), aksiyadorlik jamiyati, xususiy korxona, notijorat tashkilot va boshqalar. Har bir shaklning oʻziga xos huquqiy xususiyatlari va talablari mavjud. Yuridik shaxsning ta'sischilari uning ustav fondini shakllantiradi, rahbar organlarni

tayinlaydi va faoliyat yoʻnalishini belgilaydi. Shuningdek, ular soliq organlarida hisobga qoʻyilishi va qonun hujjatlarida belgilangan hisobotlarni taqdim etishi lozim. Davlat roʻyxati yuridik shaxsning huquqiy maqomini kafolatlaydi va uning faoliyatini qonuniy asosda yuritishini ta'minlaydi.

Ammo yuridik shaxs boshqa davlatda oʻz faoliyatini yuritmoqchi boʻlsa, u yerda tan olinishi kerak boʻladi. Bu jarayon “yuridik shaxsni tan olish” deb ataladi. Boshqa davlatda faoliyat yuritish uchun yuridik shaxs avval oʻsha davlat qonunchiligi tomonidan tan olinishi, ya'ni uning mavjudligi, huquqiy maqomi va faoliyat sohasi rasman e'tirof etilishi lozim. Bu holda yuridik shaxs oʻz huquq va majburiyatlarini toʻliq amalga oshirishi mumkin boʻladi. Xalqaro amaliyotda turli davlatlar bu masalaga har xil yondashadi. Ayrim davlatlar boshqa davlatlarda tashkil etilgan tashkilotlarni avtomatik ravishda tan oladi, boshqalari esa buning uchun aniq huquqiy asoslarni talab qiladi.

Xalqaro xususiy huquqda yuridik shaxslarning tan olinishi ikki yoʻl bilan amalga oshadi:

avtomatik tan olish (de fakto);

qonunchilik yoki shartnoma asosida tan olish (de yure).

Avtomatik tan olish (de fakto). Ayrim davlatlar, ayniqsa hech qanday toʻgʻridan-toʻgʻri xalqaro shartnoma boʻlmasa ham, boshqa davlatda tashkil etilgan yuridik shaxsni amalda tan oladi. Masalan, u oʻz yurisdiksiyasida faoliyat yuritishga ruxsat beradi, hisob raqam ochishga yoki shartnoma tuzishga imkon beradi. Bu holat de fakto tan olish deb yuritiladi.

Qonunchilik yoki shartnoma asosida tan olish (de yure). Ba'zi davlatlar yuridik shaxslarni tan olishni rasmiy tartibga bogʻlaydi. Ya'ni, faqat belgilangan shartlarga muvofiq holdagina boshqa davlatdagi yuridik shaxs tan olinadi. Bunga davlatlararo bitimlar, Xalqaro konvensiyalar (masalan, Haga konvensiyasi), yoki milliy qonunchilik asos boʻladi.

Yuridik shaxslar qaysi davlat yurisdiksiyasi ostida tashkil etilgan boʻlsa, oʻsha davlatning qonunlariga binoan uning huquqiy maqomi, vazifalari va cheklovlari belgilanadi. Boshqa davlat bu yuridik shaxsni tan olayotganda, uning qaysi davlatda tuzilganini, qanday faoliyat turi bilan shugʻullanishini, soliq maqomi va mas'uliyatini ham inobatga oladi.

Yuridik shaxslarning turli davlatlarda tan olinishi amaliyotida qator huquqiy muammolar yuzaga kelishi mumkin. Har bir davlatning yuridik shaxs tushunchasi, tashkil etish tartibi va huquqiy normalari farqli boʻlgani sababli, bir davlatda tuzilgan tashkilot boshqasida toʻliq tan olinmasligi mumkin. Bu esa yuridik shaxsning huquqiy maqomi, faoliyat yuritish imkoniyati, shartnoma tuzish va sudda ishtirok etish kabi masalalarda murakkabliklarni keltirib chiqaradi. Shu bois, yuridik shaxslarni xalqaro darajada tan olishda huquqiy muvofiqlashtirish muhim ahamiyatga ega. Quyida **tan olish bilan bogʻliq bir qancha huquqiy muammolar**ni koʻrib chiqamiz.

Yuridik maqomni farqli tushunish

Har bir davlatda yuridik shaxs tushunchasi va tuzilish shakli turlicha. Masalan, “OOO” (Russia), “LLC” (USA), “GmbH” (Germany) kabi kompaniyalar bir-biriga o‘xshash bo‘lsa ham, ularning huquqiy majburiyatlari, mas'uliyatlari farq qiladi.

Mavjud bo‘lmagan yoki noqonuniy tashkilotlarni tan olish xavfi

Ayrim holatlarda firibgarlik orqali yoki noqonuniy tashkil etilgan yuridik shaxs boshqa davlatda tan olinishi mumkin. Bu esa huquqiy nizolarga olib kelishi ehtimolini oshiradi.

Sud qarorlarining ijrosi

Agar yuridik shaxsga nisbatan bir davlatda chiqarilgan sud qarori boshqa davlatda ijro etilmoqchi bo‘lsa, u holda bu davlatda yuridik shaxs maqomining tan olinishi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston qonunchiligida yuridik shaxslarni tan olish masalasi huquqiy munosabatlarning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda tashkil etilgan yoki chet elda tashkil etilgan yuridik shaxslarning huquqiy maqomini aniqlash, ularning faoliyatini tartibga solish va tan olish huquqiy asoslar orqali amalga oshiriladi. Bu jarayon ularning O‘zbekiston hududida faoliyat yuritishi, shartnomalar tuzishi va sudda ishtirok etishi uchun huquqiy zamin yaratadi. Qonunchilikda belgilangan talablar asosida yuridik shaxs tan olinganda, u rasman huquq subyekti sifatida e'tirof etiladi. O‘zbekistonda 2022-yil 1-sentyabr holatiga faoliyat ko‘rsatayotgan xorijiy kapital ishtirokidagi kompaniyalar soni 14 706 tani tashkil etgan.

O‘zbekiston Respublikasida chet el yuridik shaxslarining huquqiy maqomi “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun va “Yuridik shaxslar”ga oid normalar orqali tartibga solinadi. Chet el kompaniyalari O‘zbekistonda o‘z vakolatxonasini ochishi, filial tashkil etishi va faoliyat yuritishi mumkin. Lekin buning uchun Davlat ro‘yxatidan o‘tishi, tegishli ruxsatnomalarni olishi lozim.

Xalqaro amaliyotdagi yondashuvlar. Yuridik shaxslarni tan olish masalasida xalqaro amaliyotda turli yondashuvlar mavjud. Har bir davlat o‘z huquqiy tizimi va xalqaro majburiyatlariga tayangan holda yuridik shaxslarni tan olish tartibini belgilaydi. Ayrim davlatlar de fakto tan olish usulini qo‘llasa, boshqalari qonun yoki xalqaro shartnomalar asosida tan olishni amalga oshiradi. Yevropada umumiy qoidalar mavjud bo‘lsa, boshqa mintaqalarda bu masala mahalliy qonunlarga bog‘liq. Xalqaro amaliyotni o‘rganish, yuridik shaxslarning transmilliy faoliyatini samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

1. Yevropa Ittifoqi doirasida

YEI davlatlari o‘rtasida yuridik shaxs maqomini tan olishni yengillashtirish uchun maxsus huquqiy mexanizmlar ishlab chiqilgan. Masalan, “Societas Europaea” (SE) – Yevropa miqyosida tan olinadigan korporativ shakldir.

2. AQSH va boshqa davlatlar bilan munosabatlar

AQSHda tashkil etilgan kompaniya boshqa davlatda faoliyat yuritmoqchi bo‘lsa, u yerda “foreign company” sifatida qayd etilishi kerak. Bu – yuridik shaxsni rasman tan olish va u yerda huquqiy munosabatlarga kirishish huquqini beradi.

Xalqaro huquqiy hujjatlar

Haga konvensiyasi (1970-yil) – notarial hujjatlarni xalqaro darajada tan olish;

YUNKITRAL model qonunlari – transmilliy tijorat huquqini muvofiqlashtirish;

UNIDROIT prinsiplari – xalqaro kontrakt huquqini soddalashtirish.

Ushbu hujjatlar yuridik shaxslarning xalqaro darajada huquqiy maqomini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Yuridik shaxslarning turli davlatlarda tan olinishi – xalqaro xususiy huquqning dolzarb masalalaridan biridir. Bu jarayon turli davlatlarning qonunchilik tizimi, huquqiy tushunchalari va xalqaro shartnomalarga bog‘liq. Davlatlar o‘rtasidagi hamkorlik, huquqiy mexanizmlarni muvofiqlashtirish va huquqiy aniqlikni ta'minlash yuridik shaxslarning xalqaro faoliyatini qonuniy va samarali ravishda amalga oshirishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 25 декабрдаги “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Қонуни, ЎРҚ-598-сон.

Yuridik shaxs // Vikipediya: erkin ensiklopediya. URL:

Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. –

Тошкентда қолган барча вилоятлар йиғиндисидан кўпроқ: Ўзбекистонда чет эл компаниялари билан вазият қандай? // Дарё.uz интернет-нашри. URL:

"Setting up European Company" // Your Europe. URL:

Foreign corporation // Wikipedia: The Free Encyclopedia. URL: